

Doçentlik başvuru ve değerlendirme sistemi – Temel sorunlar

Bilimsel liyakat, özgürlük ve dürüstlük ilkelerini kuruluş ilkeleri olarak benimsemiş olan Bilim Akademisi bünyesinde oluşturulan Genç Bilim Akademisi Çalışma Grubu, Türkiye’de doçentlik başvuru ve değerlendirme sisteminin, bu ilkeler, özellikle de bilimsel liyakat ilkesi ışığında incelenmesinin bir gereklilik arz ettiği düşüncesindedir.

Bilimsel liyakat ilkesinin akademik değerlendirmelerdeki önemi Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma Ve Yayın Etiği Yönergesi’nin “Akademik Değerlendirmelere İlişkin Temel İlkeler” başlığı taşıyan 7. Madde’sinde şu şekilde kaleme alınmıştır:

Madde 7 - (1) Her çeşit akademik değerlendirmede uyulacak temel ilkeler şunlardır:

- a) Akademik hayatın bütün aşamalarında, öğretim ve akademik değerlendirmeler bilimsel liyakat kriterlerine göre yapılır.*
- b) Akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat kriterlerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak, bilimsel eleştiri sınırlarını aşarak kişilerin kimlik ve kişiliğine yönelik saldırılarda bulunmak, haksız menfaat sağlamak, sahtecilik, kopyacılık, vb. eylemlerde bulunulamaz.*

Yönerge’de de belirtildiği üzere, akademik değerlendirme bilimsel liyakat kriterleri dışında başka kriterler uyarınca yapılamaz. Bununla birlikte, ülkemizde bilimsel liyakat kriterine verilen önem arzu edilen ölçüde değildir. Bilimsel liyakat kriteri çoğunlukla akademik hiyerarşinin getirdiği sosyal ilişkilerin gölgesinde kalmaktadır. Doçentlik başvuru ve değerlendirme sisteminin, “bilimsel liyakat” kriterleri çerçevesinde olması ve başka kriterlerin de uygulanabileceği endişesine yer bırakmayacak şekilde düzenlenmesi, gerek doçentlik başvurusunda bulunacak genç akademisyenlerin bu zor ve stresli süreci güvenle aşabilmeleri, gerekse bilimsel gelişmenin önünü açmak açısından önemlidir. Bu sistemin bilimsel liyakat çerçevesinde irdelenmesi ve değerlendirilmesi için aşağıda dikkat çektiğimiz hususların geniş katılımlı bir çalıştay kapsamında tartışılmasını ve sonuçlandırılmasını öneriyoruz.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’nın (YÖK) verilerine göre son 10 yıl içerisinde Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinin sayısı %148 oranında artarak 196’ya, öğretim elemanı sayısı ise %90 oranında artış göstererek 151,164’e ulaşmıştır. Bu üniversitelerin öğretim elemanlarının akademik unvanlarına göre dağılımına bakıldığında, 21,958 profesör, 14,497 doçent, 34,196 yardımcı doçent olmak üzere 21,008 öğretim görevlisi, 10,257 okutman, 3,821 uzman, 45,383 araştırma görevlisi ve 44 çevirci ve eğitim-öğretim planlamacısı bulunduğu görülmektedir. Doçentlik sınav sistemi, üniversitelerin ve bilimsel faaliyetlerin yetkinliği üzerinde doğrudan etkide bulunduğu için büyük önem taşımaktadır. Maalesef ülkemizde var olan sistem, gerek

başvuru gerekse değerlendirme sürecinde birçok sorun barındırmakta, bu sorunlar çeşitli mecralarda dile getirilmektedir. Sürecin iyileştirilmesi açısından sorunların netlikle tanımlanması ve geniş katılımı yeni bir taslak hazırlanması önemlidir. Üniversiteler Arası Kurul (ÜAK) tarafından yeni bir sistem için taslak oluşturma çalışmaları başlatılmış ama henüz kamuoyuyla paylaşılmamıştır.

7 Şubat 2015 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Doçentlik Sınav Yönetmeliği (DSY) uyarınca, Doçentlik başvurusu, yılda iki kez (Nisan ve Ekim aylarında) yapılmaktadır (DSY Madde 4). Başvuruların uygunluğu ilk olarak Üniversiteler Arası Kurul (ÜAK) tarafından değerlendirilmekte, daha sonra da uygun bulunan başvurular için jüri üyeleri belirlenmektedir. Jüri üyeleri başvuruları eser incelemesi ve sözlü sınav olmak üzere, iki aşamada değerlendirmektedir (DSY Madde 6). Jüri üyeleri adayın bütün bilimsel eserlerini incelemekte, başarılı bulunan adayları sözlü sınava tabi tutmaktadır. Sözlü sınavda başarılı olan adaylara doçentlik belgesi verilmesi, başarısız bulunan adayların da tekrar sözlü sınava tabii tutulması ile süreç sonlanmaktadır. YÖK faaliyet raporuna göre sadece 2014 yılında 6904 aday doçentlik başvurusunda bulunmuştur

(https://www.yok.gov.tr/documents/10279/3773452/yok_faaliyet_raporu_2014.pdf/7f6f29f2-53ac-4cd5-85ec-9d89bbff32ab). Maalesef aday sayısı dışında başarı oranlarını ya da itiraz sayılarını içeren her hangi bir istatistiğe ulaşamamaktadır. Sistemin şeffaf olması açısından her başvuru dönemi sonunda bu istatistiklerin de verilmesi önemlidir.

Genç BA çalışma grubu olarak doçentlik sınav sürecinin jüri seçimi, eser değerlendirme, sözlü sınav ve itiraz aşamalarındaki ve oluşturulan yeni taslaklar özelinde tartışmak istediğimiz temel sorunları şunlardır:

a. Jüri seçimi:

Adayların doçentlik başvurusunu değerlendirecek jürinin seçiminde, profesör unvanına sahip olmak ve mümkünse adayın uzmanlık alanında olmak dışında herhangi bir kriter bulunmamaktadır. Bu nedenle, uzun zamandır ulusal/uluslararası yayın yapmamış, araştırma kültüründen ve güncel gelişmelerden uzak kalmış bilim insanları da jüri üyesi olabilmektedir. Bu durum güncel konularda çalışmalar yapmakta olan adayların sağlıklı bir şekilde değerlendirilememesine yol açmaktadır. Jüri üyesi seçimi YÖKSİS’e kayıtlı öğretim üyeleri arasından, öğretim üyesinin YÖKSİS’e girdiği alanla ilgili anahtar kelimeler üzerinden yapılmaktadır. Maalesef YÖKSİS’e bilgi girişi çok zaman alıcı ve sıkıntılı olduğundan ya da doçentlik jürisinde bulunmak zaman alıcı bir iş olarak görüldüğünden birçok profesör sisteme kaydolmamakta veya başka sebeplerle bilgileri güncellememektedir ve bu da jüri havuzunun sağlıklı koşullarda oluşmasına engel teşkil etmektedir.

Uzmanlık temel alanları başvuru sisteminde Őu Őekilde sıralanmıŐtır: Eđitim Bilimleri ve Öğretmen YetiŐtirme; Fen Bilimleri ve Matematik; Filoloji; Gűzel Sanatlar; Hukuk; İlahiyat; Mimarlık, Planlama, Tasarım; Műhendislik; Sađlık Bilimleri; Sosyal, BeŐeri ve İdari Bilimler; Ziraat ve Orman ve Su Őrűnleri; Spor Bilimleri. Ayrıca hemen her başvuru dűneminde deđiŐtirilen, uzmanlık alanını belirleyen anahtar kelimelerin sayısı Őu anda 885 olmakla beraber özellikle son yıllarda ortaya çıkan yeni ve disiplinler arası dallar için başvuru sisteminde anahtar kelimeler bulunamamakta ve bu durum adayların konusunun uzmanı jűri űyeleri tarafından deđerlendirilmesine engel olmaktadır. BaŐvuru alanlarının bilim dallarının uluslararası kabul gűrmű ana disiplinleriyle bugűn űrtűŐmemektedir. BaŐvuru alanlarının bilimsel disiplinlerin ana disiplin alanlarıyla űrtűŐecek biçimde yeniden dűzenlenmesi burada karŐılaŐılacak sorunları asgariye indirmekte yararlı olacaktır.

b. Eser deđerlendirme sűreci:

Eser inceleme sonucunda jűri űyeleri tarafından yazılan ve adaya iletilen raporların içeriđi, yeterliliđi ve űslubu etkili bir Őekilde denetlenmeyebilmektedir. Raporlar oldukça kısa, gerekçe içermeyen, adayın eserlerinin bilimsel içeriđinden uzak, yanlı ve űslup açısından sorunlu olabilmekte ve maddi hatalar dahi içerebilmektedir. Oysa, DSY. M. 6 f. 2'de raporların niteliđi konusunda Őu hususlar belirtilmiŐtir:

“(2) Doçentlik sınav jűrisini oluŐturan asıl ve yedek űyeler, adayın akademik çalıŐmalarının her birini deđerlendirerek, Őniversitelerarası Kurul tarafından belirlenen formata uygun olarak hazırladıkları ayrıntılı ve gerekçeli kiŐisel raporlarını Őniversitelerarası Kurula elektronik imzayla gűnderirler. Bu raporlar, her baŐvuru dűnemi için baŐvuru dosyalarının jűri űyesine iletildiđi tarih sırasına gűre ve dosya sayısı itibarıyla azami birer aylık sűrelerde hazırlanarak Őniversitelerarası Kurula gűnderilir. Őniversitelerarası Kurul BaŐkanlıđı bu raporların bir űrneđini adayın dosyasında muhafaza eder.”

Adayın itiraz etmesine gerek kalmadan raporların ayrıntılı ve gerekçeli olmamasına iliŐkin denetim űncelikle ŐAK tarafından yapılmalıdır. Sűzlű aŐama űncesinde adaylar, eser incelemesindeki raporların gerekçesiz olduđuna iliŐkin itirazda bulunamamaktadırlar; zira bunun sınavda kendileri bakımından olumsuz bir deđerlendirme içereceđi endiŐesini taŐıyabilmektedirler.

c. Sűzlű sınav:

Sűzlű sınav esnasında jűri űyelerinin adayın bilimsel eserleri ve uzmanlık alan bilgisinin deđerlendirmesi yerine, alanlar ile ilgili temel bilgileri sorguladıđı durumlar

olabilmektedir. Bu durum adayın uzmanlık alanı bilgisini, araştırmalarını, eserlerini, bilimsel liyakatını değerlendirmek yerine adayın alan bilgisini değerlendirmek sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sözlü sınavlarda birçok kez bilimsel liyakat ilkesi geri plana itilmekte, akademik hiyerarşı baskı unsuru olarak kullanılabilir. Sözlü sınavlarda izin verilen sınırlı kamuya açıklık (sadece öğretim üyelerine açık olması, DSY m. 6 f.11) şeffaflığı sağlamaya yetmemektedir. Sözlü sınavı yapan jüri üyelerinin sonraki üç sözlü sınavda da aynı kişilerden oluşması (Doçentlik Sınav Yönetmeliği, m.6 f.19/20), başarısız bulunması durumunda aynı üyelerle sonraki sözlü sınavda karşı karşıya gelecek olması, adayın kendini bilimsel olarak savunmasını zorlaştırmaktadır. Sözlü sınavların ciddiyetle yapılmadığına ilişkin adayların kendilerinden de serzenişler gelmektedir, jüri üyelerinin cezai ve idari sorumlulukları bulunmasına rağmen (DSY m.6 f.3) mazeretsiz sözlü sınavlara gelmedikleri ve bu nedenle adayın sınavının yapılmadığı örnekler de son yıllarda artmıştır. Jüri üyeleriyle ÜAK arasındaki iletişimin hala kâğıt mektuplara dayalı olarak adi posta yoluyla yapılması bu süreci aksatmaktadır. Mazereti olan jüri üyelerinin bu mazeretlerini elektronik posta yoluyla ÜAK'a bildirmelerinin ve aynı zamanda bu durumun diğer jüri üyelerine de ÜAK tarafından elektronik posta yoluyla duyurularak yedek üyelerin haberdar edilmesi sağlanırsa, buradaki aksaklıklar azalacaktır. Çoğunlukla sınav sabahına kadar jürinin toplanıp toplanmayacağı anlaşılamamaktadır. Bu husus bir yandan jüri üyeleri ve adayın zaman kaybına, bir yandan da motivasyonlarına yansımakta, süreçteki ciddiyeti azaltmaktadır.

d. İtiraz süreci:

Doçentlik başvuru, jüri üyelerinin belirlenmesi, eser inceleme raporları ve sözlü sınav sonuçlarına dair itiraz mekanizmalarının açık ve net olmadığı ve itiraz edildiğinde ne kadar sürede sonuçlanacağına bir takvime bağlanmadığı görülmektedir. Yönetmelik uyarınca doçentlik sürecine ilişkin her türlü itirazlar Komisyon tarafından incelenerek karara bağlanmaktadır, Komisyon'un ve ÜAK'nun kararlarına karşı elbette İdari Yargı yolu açıktır. Ancak jüri üyelerinin özellikle sözlü sınavdaki kararlarının şeffaflığının sağlanması bakımından denetim ve itiraz mekanizmasının işlerliğinin -konu yargıya taşınmadan da- artırılması, adayın akademik hiyerarşinin getirdiğı olumsuzluklardan etkilenmemesinin bir gereğidir.

e. Yeni taslak:

ÜAK tarafından oluşturulan yeni başvuru kriterleri taslaklarında yer alan en önemli değişiklik şu anda sadece belirli alanlarda uygulanan puanlama sisteminin bütün temel alanlara uygulanmasıdır. Belli başlıklar altında asgari ve azami ölçütlerin sınır olarak konması olumlu bir gelişme olmakla beraber bu puanlama sistemi de önemli problemler taşımaktadır.

Adaylara ulusal ve uluslararası olmak üzere iki kategoride bilimsel yayın yapma zorunluluğu getirilmiştir. Ulusal bilimsel dergi makalelerinin değerlendirmeye katılabilmesi için ise Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi'nde (ULAKBİM) yer alması şartı getirilmiştir. Bu zorunluluk şu açılardan sorunludur: 1) Her alanda ulusal dergi yayınlanmamaktadır. 2) Ulusal dergilere sahip olan alanların her bir dergisi ULAKBİM tarafından taranmamaktadır. 3) Alan başına ULAKBİM tarafından taranan ulusal dergi çok az olabileceği gibi bazı alanlarda çok, bazı alanlarda az olabilmektedir. 4) Dolayısıyla, bu dergilerde yayın yapmak uzun zaman alabilir. Bu nedenlerden dolayı aday kendi uzmanlık alanında değil mecburen ULAKBİM'de çok sayıda dergisi olan alanlara yönelmek durumunda kalabilir.

'Başlıca yazar' tanımı muğlak ve başvuru alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Alanlar arasında bir ölçüde farklılık göstermesi doğal olsa da bu tanım her alan için doğru ve sarıh yapılmalıdır. 'Başlıca yazar' tanımında başlıca eserin ya öğrenciyle yapılması ya da tek yazarlı olması koşulu başka açılardan da sorun içermektedir. Örneğin iki yazarlı bir makalenin her iki yazarı da doktoralıysa makale ikisi için de başlıca eser olarak kabul edilmemektedir. Tek yazarlı yayınlara fazla puan veriliyor olması ve bunun başlıca yazar tanımında bulunması araştırmanın niteliğini düşürebilir. Etki faktörünün yazar sayısı ile arttığına dair raporlar da göstermektedir ki yüksek etki faktörlü dergilerde yayın yapmanın yolu, birden fazla araştırma grubunun bir araya gelerek takım çalışması yapmasından geçmektedir (<http://www.nature.com/nature/journal/v400/n6742/pdf/400307a0.pdf>). Taslaklarda önerilen puanlama şekli özellikle yayın ve konferans sunumlarında niteliği değil niceliği ödüllendirmektedir. Örneğin birçok alanda sözlü sunum poster sunumundan daha önemli olmasına karşın, konferanslarda yapılan sözlü sunumlara hiç puan verilmemektedir. Taslaklar bu şekilde onaylanırsa yayınlarda sadece yazar sayısına bakılması ve sözlü sunumların hesaba katılmaması, nitelikli araştırmalar yerine yayınlardaki niceliği teşvik edecektir.

Adayların aktif yürüttüğü fonlu veya fonsuz araştırma projelerinin puanlanıyor olması önemli bir gelişmedir. Ancak taslaklarda sadece bazı kurumlardan fonlanan projelere puan verilmesi dört açıdan problemlidir: 1) Bazı alanlarda (örn. kuramsal matematik) projeler için fon bulunması mümkün olmayabilir ya da diğer alanlara oranla çok zor olabilir. 2) Bilimsel özgürlük bağlamında araştırmacı her konuyu çalışabilmesi gerekirken ancak politik veya farklı başka nedenlerle fon bulması çok zor olabilmektedir. 3) Projelerin STK'lardan fon alması (örn., dernek, vakıf) sık rastlanan bir durumken bu projeler hesaba katılmamaktadır. 4) Fon alınan projeden çıkan bulguları yayınladıkça projeden alınan puanın yarıya düşürülmesi kuralı proje yapmanın amacıyla çelişmektedir.

Başvuru asgari kriterleri arasına ayrıca Yüksek Lisans (YL) tezi yönetmek ve en az 1 lisans dersi vermek gerekliliği eklenmiştir. Her üniversitede veya her bölümde lisansüstü programlar olmadığı için bu koşul fırsat eşitsizliğine neden olabilir. Bazı durumlarda çeşitli nedenlerle yeni öğretim üyelerine ders verdirilmemekte veya farklı bir alanda ders verdirilebilmektedir, bu durumlarda ders verme koşulunun yerine getirilmesi mümkün değildir.

Doçentlik değerlendirmesinin, doktora ve profesörlükten farklı olarak neden ulusal düzeyde yapıldığı da bu aşamada meçhuldür. 1932 Üniversite Reformu sonucu başlayan bu süreç mevcut olmayan bilimsel araştırmaları ve yayınları teşvik için bir Doçentlik tezi yazılmasını ve bu metin ülkenin önde gelen profesörlerinin değerlendirmesinden geçerek kabul gördüğünde de kitap olarak basılmasını amaçlamıştır. Bu yolla kısa sürede bilimsel yayın miktarı ciddi ölçülerde de artmıştır. Ancak 1981 yılında yapılan son büyük değişiklikle doçentlik tezi kaldırıldığından, kitap olacak bilimsel yayın katkısı değerlendirilmesi de ortadan kalkmıştır. O zaman doçentlik değerlendirilmesinin neden ulusal düzeyde yapılması gerektiği sorusu da yanıtsız kalmış bulunmaktadır. Eğer bu süreçte Alman sisteminden ABD sistemine dönmek söz konusuysa, ABD sisteminde ulusal doçentlik değerlendirmesi olmadığını bilmemiz gerekir. Tıpkı doktora ve profesörlükte olduğu gibi doçentlikte de değerlendirme adayın üniversitesinde (yerel kurumda) yapılır. Bu ilke kabul edilerek doçentlik de yerelleştirilirse, burada tartışılan sorunlar ve ölçütler de üniversitelerin kendi sorunları haline indirgenir ve onlar tarafından çözülür. Bu uygulamalarda farklılıklar ortaya çıkabilecektir. Bu farklılıkların ayrıntıları tam bir şeffaflık içinde bilinebilirse, sistemde farklı niteliklerde olan doçentlerin mevcudiyeti, tıpkı ABD olduğu gibi ülkemizde de sorun yaratmaz. Zaten bu farklılıklar bugün ülkemizde doktora ve profesörlük düzeylerinde mevcuttur. Doçentlik sınavlarıyla da hiçbir biçimde giderilebildiğini gösteren bir kanıt da mevcut değildir.

Sonuç olarak, doçentlik sınav sistemi ile ilgili belirtmiş olduğumuz temel sorunların giderilmesi ve daha iyi bir sınav sistemi taslağının oluşturulması için sorunların konunun taraflarınca derinlikli olarak tartışılması ve çözümlerin ortak bir akılla belirlenmesi gerekmektedir. Yukarıda belirttiğimiz tüm bu nedenlerle, doçentlik başvuru ve değerlendirme sistemine ilişkin eleştirilerin tüm alanlar dikkate alınarak detaylı olarak saptanacağı ve bu doğrultuda önerilerimizin belirleneceği bir çalıştayın yapılması çağrısında bulunuyoruz.

Kamuoyunun bilgi ve değerlendirmesine saygılarımızla sunarız.

Genç Bilim Akademisi Çalışma Grubu